

شبیه‌سازی از دیدگاه علمای دین یهود

فریبا حاجی علی^۱، محدثه معینی‌فر^{۲*}

مقاله‌ی مروری

چکیده

هر یک از ادیان الهی درباره‌ی شبیه‌سازی دیدگاه‌های مختلفی را ارائه داده‌اند. دین یهود نیز به مسأله‌ی شبیه‌سازی پرداخته و هر دو نوع آن را مورد بررسی قرار داده است. مقاله‌ی حاضر به‌طور موردی دیدگاه عالمان یهود را درباره‌ی شبیه‌سازی درمانی و مولد بررسی کرده است.

نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که آنان در شبیه‌سازی درمانی، سه دیدگاه متفاوت حرمت، جواز و وجوب را طرح نموده‌اند. اما در شبیه‌سازی مولد انسان دو دیدگاه حرمت و جواز را مطرح نموده و دلایلی را برای دیدگاه‌های خود بیان می‌دارند. پژوهش حاضر به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از کتب و مقالات فارسی و لاتین و نیز بهره‌گیری از پایگاه‌های اینترنتی مربوط صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: حقوق یهود (Jewish law)، شبیه‌سازی مولد انسان (Reproductive cloning)، شبیه‌سازی درمانی (Therapeutic

cloning)

^۱ استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه الزهراء (س)

^۲ دانشجوی کارشناس ارشد حقوق خانواده دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خواهران

* نشانی: تهران، شهرک غرب، بلوار فرحزادی، خیابان شهید طاهرخانی، دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خواهران، تلفن: ۰۲۱-۲۲۰۹۴۹۰۱-۴

Email: Moeinifar@isuw.ac.ir

مقدمه

الف- مفهوم لغوی

معادل شبیه‌سازی در عربی «استنساخ» و در لاتین «cloning» و در فرانسه «clonege» است. واژه‌ی شبیه‌سازی در فرهنگ‌نامه‌های پزشکی چنین توضیح داده شده است: «کلونینگ از کلمه‌ی یونانی «Klon» به معنای جوانه و ترکه‌ی چوب گرفته شده است و کلونینگ، در لغت عبارت است از بریدن، تکثیر کردن و قلمه زدن (۱).

ب- مفهوم اصطلاحی

شبیه‌سازی (cloning) اصطلاحاً عبارت است از کشت هسته‌ی سلول غیر جنسی انسان یا حیوان- که دارای کروموزوم کامل می‌باشد - در سلول تخمک عاری از هسته‌ی جنس ماده، و بارور کردن این تخمک به کمک روش‌های ویژه در رحم طبیعی یا مصنوعی، به منظور تشکیل موجود زنده‌ای که از لحاظ شکل ظاهری دقیقاً مانند صاحب هسته‌ی سلول اولیه باشد (۲). یا به بیان ساده‌تر، کلونینگ به معنای «تولید مثل و ایجاد موجودی مشابه نسخه‌ی اصلی به طریقه‌ای غیر جنسی» می‌باشد (۳، ۲).

گونه‌های شبیه‌سازی در علم پزشکی

امروزه، شبیه‌سازی به دو بخش مختلف دسته‌بندی می‌شود که هر بخش هدف متفاوتی را دنبال می‌نماید. این دو بخش عبارتند از:

- شبیه‌سازی تکثیری یا مولد (reproductive cloning) که شامل شبیه‌سازی رویانی و شبیه‌سازی DNA است.
- شبیه‌سازی غیر تکثیری (non-reproductive cloning) که شامل شبیه‌سازی درمانی و شبیه‌سازی تحقیقاتی است (۴).

منابع قانونگذاری در دین یهود

دین یهود را می‌توان مجموعه‌ی پیچیده‌ای از عقاید، مناسک و نهادهایی دانست که بنیاد آن‌ها، دین مطرح شده در کتاب مقدس است. این دین در میراث مکتوب گسترده‌ای

منعکس است که اجزای اصلی آن میراث عبارتند از: کتاب مقدس (تورات)، مجموعه‌ی خاخامی میشنا، تلمودهای اورشلیم و بابل، نوشته‌های میدارشی، حاشیه‌ها و تفسیرهای کتاب مقدس، و وعظ و خطابه‌های گرفته شده از آن، شروح فقهی بر تلمود، استفتائات و رساله‌های عملیه، متون عرفانی، آثاری مشتمل بر موسار (musar) یا تعالیم اخلاقی، کلام و فلسفه که به شکل حاشیه یا به صورت رسایلی جداگانه نگاشته شده‌اند و دیگر آثار فراوانی که کاملاً متنوعند. از تعالیم یهود که در این نوشته‌ها تبیین می‌شوند، معمولاً با لفظ «تورا» یاد می‌شود (۵).

پس از بیان این مقدمه، ساختار و موضوعات این منابع، به‌طور اجمالی بررسی می‌گردد:

۱- تورات (Torah)

کتاب مقدس که از آن با عنوان عهد عتیق هم یاد می‌کنند، شامل بخش‌های زیر است: الف- اسفار پنج‌گانه‌ی حضرت موسی (ع)؛ ب- اسفار انبیا که شامل دو بخش است: پیامبران پیشین یا متقدم (دارای شش سفر) و پیامبران پسین یا متاخر (دارای پانزده سفر)؛ ج- کتاب‌های اندرز و حکمت و سرودها (دارای یازده سفر) (۶، ۷).

۲- تلمود (Talmud)

تلمود واژه‌ای با ریشه‌ی عبری به معنای پژوهش و آموزش است. تلمود کلامی است که به عنوان جایگزین برای تورات شفاهی به کار می‌رود. طبق اعتقاد یهودیان از زمان نزول تورات همراه با فرامین مختلف بیان شده در متن تورات، نحوه‌ی اجرای آن دستورات و سنت‌ها به صورت شفاهی از جانب خداوند توسط حضرت موسی (ع) به بنی اسرائیل آموزش داده شد که «تورات شفاهی یا هلاخا» نام گرفت. زیرا در بسیاری از موارد، خداوند در تورات دستور می‌دهد، اما نحوه‌ی انجام دادن آن را به‌طور صریح بیان نمی‌کند. نحوه‌ی صحیح اجرای فرامین را حضرت موسی طی چهل سال به بنی اسرائیل آموزش داد که این آموزه‌ها به صورت شفاهی، سینه به

برمی‌گیرد (۹).

هلاخا به معنای قدم زدن و راه و روش است و بخشی از شریعت شفاهی را در برمی‌گیرد که شامل قوانین و احکام دینی یهود (شریعت و حقوق یهود) است. مراجع خاخامی این قوانین را منقح کردند و توسعه دادند. این قوانین از نسلی به نسلی منتقل شد تا سرانجام ضرورت تدوین آن احساس گشت. مهم‌ترین تدوین هلاخا در میشنا انجام گرفت (۱۰). اما گمارا (Gemara) در اصطلاح به تعلیقات، شروح و تفسیرهایی گفته می‌شود که فقیهان یهودی موسوم به شارحان (امورائیم)، در سال‌های ۲۲۰ تا ۵۰۰ م بر کتاب میشنا نوشته‌اند. این نوشته‌ها معمولاً به صورت سؤال و جواب است. اگر بخش اعظم میشنا شامل مسائل شرعی و فقهی (هلاخایی) است، گمارا در کنار احکام شرعی، به مواعظ و قصص (آگادا) نیز می‌پردازد (۶).

۳- کتاب‌های تفسیر (میدارش) (Midrash)

ادبیات میدارشی در دوره‌ی آموزگاران میشنا شکوفا شد، اما گردآوری آن‌ها، چند سده پس از دوره‌ی موعظه‌گری آغاز گشت. حدود ۲۴ مجموعه میدارشی وجود دارد که می‌توان آن‌ها را به لحاظ تاریخی به سه دوره تقسیم نمود: ۱- کتاب‌های دوره‌ی نخست؛ ۲- کتاب‌های دوره‌ی میانه؛ ۳- کتاب‌های دوره‌ی متأخر. کتاب‌های میدارشی به دو گونه تقسیم می‌شوند: ۱- میدارش تشریحی هلاخایی (مشنوی) که در واقع اصولی را به ما می‌آموزند که با آن‌ها، می‌توان احکام شرعی (هلاخا) را استنباط نمود. این کتاب‌ها، تعلیقی بر متون شرعی هستند. ۲- میدارش آگادایی کتاب‌هایی را گویند که شارحان (امورائیم) نوشته‌اند و شامل اندرزهایی می‌شود که در معبد‌ها ایراد می‌شد. سبک آگادایی یا همان شرح قصصی، در قالب پند و اندرز است (۶).

دیدگاه عالمان یهود درباره‌ی شبیه‌سازی

احکام دین یهود به پنج دسته تقسیم می‌شوند:

- ۱- میصوا حیوی (mitzvah chiuvi): احکامی که برای مکلف، انجام آن‌ها واجب است.

سینه از استاد به شاگرد یا از پدر به فرزند منتقل می‌گردید. تا این‌که پس از ویرانی معبد دوم بیت المقدس و پراکندگی یهودیان و سختی در این نحوه‌ی آموزش در حدود ۱۸۰۰ سال پیش تورات شفاهی در شش جلد شامل ۶۳ رساله به نام میشنا جمع‌آوری گردید. میشنا از ریشه‌ی «شینا» به معنای تحصیل از طریق تکرار کردن است که اشاره به نحوه‌ی آموزش شفاهی آن به صورت تکرار می‌باشد. در میشنا نزدیک به چهارهزار مسأله‌ی دینی عرضه می‌شود. اما چون میشنا فقط به بیان قوانین بدون ذکر اثبات آن‌ها پرداخته بود پس از تدوین میشنا، گردآوری تفسیرهایی که حاوی توضیح مطالب میشنا و اثبات قوانین آن با استفاده از آیات تورات کتبی بودند در دانشگاه‌های دینی آن زمان شروع شد و سرانجام کتابی به نام گمارا (مکمل) در دسترس دانش‌پژوهان قرار گرفت. به مجموعه‌ی میشنا و گمارا تلمود گفته می‌شود. دو نوع تلمود وجود دارد:

- ۱- تلمود اورشلیمی که در مدتی کم‌تر از ۱۰۰ سال پس از تدریس میشنا در اورشلیم (بیت المقدس) تدوین شد.
  - ۲- تلمود بابلی که نهایتاً در سال ۵۰۰ میلادی در بابل (عراق امروزی) گردآوری و تألیف گردید. تلمود بابلی در بحث‌ها مفصل‌تر و غنی‌تر از تلمود اورشلیمی است و بنابراین بیش‌تر مورد مطالعه و ارجاع قرار می‌گیرد (۸).
- تلمود نیز مقدس به‌شمار آمد و شریعت شفاهی با شریعت مکتوب دارای ارزشی همسان شد. تلمود برای بیان احکام شرعی یا قوانین و دستورات فقهی آیین یهود تألیف شده است. تلمود، هم‌چنین سندی است برای گفتگوهایی که در حلقه‌های فقهی تلمودی پیرامون مسائل حقوقی (هلاخا = halakhah) و موعظه‌ای (آگادا = Aggadah) در می‌گرفت. تلمود دو عنصر دارد: یکی عنصر شرعی و قانونی (هلاخایی) که احکام مربوط به واجبات شرعی و مسائل تشریحی موجود در اسفار را یادآوری می‌کند. دیگر، عنصر داستانی روایی و افسانه‌ای که روایات و اخبار، خرافات، شطحیات و خیال-پردازی‌ها را در کنار سحر و جادوگری و فرهنگ فولکلور در

شبیه‌سازی درمانی جایز است زیرا در دین یهود، رویان از شرایط انسان کامل و حمایت‌های ویژه‌ی او برخوردار نیست (۱۳). رویان، خارج از رحم مادرش (۱۶) و هم‌چنین تا ۴۰ روز هیچ جایگاه حقوقی در قوانین هلاخایی ندارد. بنابراین، زمانی که از این رویان‌ها برای استخراج سلول‌های بنیادی استفاده می‌کنند، شأن جنین انسانی را ندارند و جایگاه آن‌ها در دین یهود بسیار کم‌تر از یک انسان کامل است. بنابراین، تخریب رویان‌ها برای استخراج سلول‌های بنیادی ممنوع نیست، بلکه جایز است (۱۷).

ج- حرمت: گروه دیگری از عالمان یهودی نیز این تحقیقات را ممنوع دانسته و بیان می‌دارند که فراوانی مرگ رویان‌ها و نواقص موجود در تحقیقات، اصل اخلاقی لزوم عدم ضرر به انسان‌ها را خدشه‌دار می‌کند (۱۵).

دیدگاه عالمان یهود درباره‌ی شبیه‌سازی مولد انسان

الف- حرمت: گروهی از آنان با ارائه‌ی دلایل زیر شبیه‌سازی انسان را ممنوع و حرام دانسته‌اند:

۱- اختلال در نظام خانواده، نقش‌ها و وظایف آن: انسان، شریک خدا و موظف به مراقبت از مخلوقات اوست. همانندسازی، نقش‌ها و روابط بین اعضای خانواده را که تعیین‌کننده‌ی حقوق و تکالیف آن‌ها در برابر یکدیگر است، تخریب می‌کند و خانواده را دچار آسیب می‌کند. طبق تعالیم دین یهود، انسان از نظر دینی، تابع مادر و از نظر شجره‌ی خانوادگی (نسب) تابع پدر است. بنابراین، طفل هم به مادر و هم به پدر نیاز دارد. در حالی‌که همانندسازی نقش پدر را از زادآوری حذف می‌کند (۱۸). اصل اخلاقی مسؤولیت، در خانواده و معیارهای وظایف والدینی و مسؤولیت ناشی از نسب نیز همانند شبیه‌سازی درمانی جریان دارد. در چارچوب شبیه‌سازی انسان، اصل اخلاقی مسؤولیت از بین خواهد رفت، زیرا نقش‌های پدری، مادری، فرزندی و روابط خانوادگی تغییر خواهد کرد. بر همین اساس، مشخص نیست که چه کسی

۲- میصوا قیومی (mitzvah Kiyumi): احکامی که توصیه می‌شوند اما واجب نیستند.

۳- موتار (mutar): احکامی که جایزند.

۴- میصوا بیطول (bituL mitzvah): احکامی که منع می‌شوند ولی ممنوع نیستند.

۵- آسور (assur): احکامی که ممنوعند (۱۱).

در دین یهود الزامات اخلاقی هم‌درجه‌ی الزامات حقوقی و قانونی است و دو حوزه‌ی مجزا به حساب نمی‌آیند (۱۲). حال باید دید همانندسازی درمانی و مولد انسان شامل کدام‌یک از این احکام خواهد شد؟

دیدگاه عالمان یهود درباره‌ی شبیه‌سازی درمانی

عالمان یهودی در این زمینه سه دیدگاه متفاوت را ارائه نموده‌اند:

الف- وجوب: عده‌ای معتقدند که شبیه‌سازی درمانی یا تحقیقات در این زمینه با هدف درمان بیماری‌ها امری واجب، حکم و فرمان خداوند است، زیرا تورات، ارزش فراوانی را برای زندگی بشر قرار داده است. در سفر پیدایش آمده است که همه‌ی انسان‌ها تجسم روح خدا هستند. پس از آفرینش مرد و زن، خداوند به آن‌ها قدرت داد که در نظارت بر جهان با او مشارکت نمایند. تورات دستور داده که بیماران را درمان کنیم و تا آن‌جا که ممکن است بر بیماری‌ها فائق آییم. انجام چنین عملی در واقع مشارکت با خدا در حفاظت از جهان و موجودات آن است. در دین یهود، تأکید فراوانی بر افزایش پتانسیل درمان و نجات زندگی افراد به‌عنوان بخش با ارزش زندگی انسان‌ها شده است (۱۴، ۱۳). بنابراین، شبیه‌سازی درمانی در صورت ارتقای توانایی ما در درمان انسان‌ها، باید مورد استفاده واقع شود، البته تا آن‌جا که در زندگی بشر تخریبی به‌وجود نیآورد (۱۳). وجوب این عمل در تعالیم اخلاقی دین یهود به جهت دستور تورات در درمان افراد بیمار و نجات زندگی انسان‌هاست. این دستور به جهت وجود نظام اخلاقی تکلیف مدار دین یهود است (۱۵).

ب- جواز: عده‌ای دیگر از عالمان یهود معتقدند که

در مورد این که هر انسانی تجسم روح خداست و هم‌چنین دیدگاه ما درباره خدا به چالش کشیده می‌شود. با کنار گذاشتن موارد کمیاب و مرموز، شبیه‌سازی شاید عقیده‌ی ما را در این‌که همه‌ی انسان‌ها تجسم روح خدا هستند، تضعیف کند. اما از سوی دیگر، شبیه‌سازی می‌تواند ترس ما را از خداوند نیز افزایش دهد (۲۰). طبق اولین آیه از سفر آفرینش: «در آغاز، خداوند آسمان‌ها و زمین را به‌وجود آورد». خداوند جهان را از هیچ و با انجام دو عمل ابتدایی آفرید: عناصر مختلفی را به‌وجود آورد و سپس آن‌ها را از همدیگر جدا نمود. پس هرکدام نقش مجزایی را یافتند. نور از تاریکی، زمین از دریا، جدا شدند، پرندگان در آسمان پرواز نمودند، در حالی‌که ماهی‌ها در دریا شنا می‌کردند. هر شکل از زندگی گیاهی (گیاهان و درختان میوه) ثمره‌ی خاص و ویژه‌ی خود را به‌وجود آوردند (سفر آفرینش ۱۲-۱۱:۱). خداوند انسان را از دو جنس آفرید و تولیدمثل از طریق آمیزش زن و مرد محقق شد. طی هفت روز، بهشت‌ها و زمین و تمامی جفت‌های روی آن شکل گرفتند و آفریده شدند (سفر آفرینش ۲:۱). تمام ساختار جهان برای تمام زمان‌ها پایه‌گذاری شد. اگر خدا جهان را در یک عمل تمام‌شده و به یک‌باره آفریده باشد، اگر انسان‌ها تجسم روح خدا هستند (سفر آفرینش ۱:۲۷)، ما چه کسی هستیم که در کار او دخالت کنیم؟ ما چه کسی هستیم که گیاهان تراریخته (ناشی از فرآیند شبیه‌سازی شده) به‌وجود آوریم؟ بنابراین، از این دیدگاه، دخالت در آفرینش خداوند جایز نیست (۲۰).

۵- احتمال سوء‌استفاده از پیشرفت‌های علمی در زمینه‌ی شبیه‌سازی: در میشنا (پسانیم ۴:۹) آمده است که پادشاه حزقیا (King Hezekiah) کتاب درمان را پنهان نمود و عالمان زمان او، به این کار رضایت دادند. این کتاب شامل دستورالعمل‌هایی بود که هم شفادهنده بودند و هم سبب مرگ افراد می‌شدند. ولی هنگامی که مردم فاسد شدند و از آن برای کشتن مردم دیگر استفاده نمودند، او آن کتاب را پنهان نمود (۱۹). احتمال

مسئولیت نسل‌های بعدی را دارد (۱۵). بسیاری از عالمان و پزشکان یهودی معتقدند که فرزندآوری خارج از چارچوب ازدواج، ایده‌آل و پذیرفته نیست، زیرا نتیجه‌ی این فرآیندهای پزشکی، جدایی تولد از ازدواج و تسریع عدم کارایی خانواده‌های یهودی می‌باشد (۱۹).

۲- عدم جواز تغییر در ساختار طبیعی موجودات به‌صورت بی‌رویه: یکی از دستورات هلاخایی که توسط ربی آبراهام ایساک کوک (Rabbi Abraham Issac Kuk) بیان شده، این است که هنگامی که مردم طبیعت را تغییر می‌دهند، ملزم به دقت در این تغییرات هستند تا طبیعت را ویران نکنند. به بیان دیگر، ما باید در آزمایشات پزشکی از خود سوال کنیم که آیا سود این کار از زیان آن بیش‌تر است (۱۹)؟

۳- لزوم نیاز به تنوع زیستی و بیولوژیکی میان انواع بشر: بسیاری از متون تلمودی، خداوند را به جهت آفرینش انسان‌های متفاوت در ظاهر و استعداد‌های درونی ستایش نموده است (میشنا: سنهدرین ۴:۵). فرآیند شبیه‌سازی، می‌تواند کپی‌های ژنتیکی همسان از یک شخص ایجاد شود و این روند در تعارض با منابع خاخامی و لزوم تنوع بیولوژیکی در انواع بشر است (۱۹).

۴- حرمت بازی نمودن نقش خدا: البته بیان ماجرای آفرینش حوا می‌تواند خلاف دلیل فوق را ثابت نماید، زیرا از نظر تعالیم دین یهود، خداوند خود انسانی را شبیه‌سازی نموده است. هرچند دخالت در حوزه‌ی تسلط خداوند برای ما جایز نیست، در عهد قدیم آمده است که همه‌ی انسان‌ها تجسم روح خدا هستند. اما دستیابی و تلاش برای رسیدن به جایگاه خدا و بازی نمودن نقش خدا موجب بدبختی است (سفر پیدایش ۱۱:۴ و ۳:۵). ما درجه‌ای از تقدس را داریم ولی مقدس نیستیم (مزامیر داوود ۸) (۱۹).

توضیح بیش‌تر آن‌که با وقوع شبیه‌سازی انسان، عقیده‌ی ما

مرد به‌کار برده می‌شوند. این در حالی است که دانشمندان متعهد تصدیق نموده‌اند که بسیاری از تجارب شبیه‌سازی انسان، مرگ مادر، مرگ جنین و رشد غیر طبیعی جنین را در پی داشته است. دین یهود هرگز چنین مجوزی را برای ایجاد خطرات ناآگاهانه برای انسان‌ها نداده است (۲۲).

۷- خطر غرور و خودپرستی انسان: هرچند دستورات اکیدی برای حمایت و حفاظت از زندگی انسان‌ها در دین یهود آورده شده است اما این دستور، استثنائی هم دارد و آن جلوگیری از بت‌پرستی یا خودپرستی است که به شبیه‌سازی مرتبط است. شبیه‌سازی انسان، خطر خودپرستی را در انسان افزایش می‌دهد. در خلال روابط جنسی و فرزندآوری، انسان‌ها با دگرگرایی غیرقابل اجتنابی روبه‌رو هستند. این دگرگرایی موجب فروتنی و صحت و اعتبار رابطه‌ی «من و تویی» می‌شود. این ویژگی‌ها مانع خودپرستی و غرور انسان می‌شود (۱۵).

۸- تبدیل به کالا و محصول شدن انسان: عده‌ای از خاخام‌های یهودی شبیه‌سازی انسان را از آن جهت ممنوع اعلام می‌دارند که با تصویر انسان حاصل از این فرآیند مشکل دارند (۲۳). این عده معتقدند که عدم شناسایی فرد شبیه‌سازی شده به عنوان انسان از سوی جامعه مشکلات فراوانی را پیش روی جامعه خواهد گذاشت (۲۴) از جمله تبدیل شدن انسان به محصول یا کالایی قابل تعویض که تجاوز به جنبه‌ی مقدس زندگی بشر است (۱۵) و همچنین استفاده از آنان در آزمایشات پزشکی، به بردگی کشاندن آنان، استفاده از اعضای بدن آنان یا دیگر اعمال ممنوع و حرام (۲۴).

۹- مصالح حکومتی: در نهایت، دادگاه حقوقی یهود می‌تواند بر اساس موقعیت‌ها و شرایط موقتی، کار یا فعلی را ممنوع نماید (میشنا: سنهدرین ۴:۴) (۱۹).

ب- جواز: اما عده‌ای دیگر از خاخام‌های یهودی،

سوءاستفاده از شبیه‌سازی نیز همانند این کتاب وجود دارد.

۶- وجوب تولیدمثل از طریق جنسی: شبیه‌سازی مسأله‌ی جدیدی را طرح می‌کند، زیرا تا پیش از این تمامی پیشرفت‌های تکنولوژیک، توانایی بارداری و رشد جنین را فراهم می‌نمود. اهداء تخمک و اسپرم به مردان و زنان عقیم این شانس را می‌داد تا فرزند داشته باشند، تلقیح مصنوعی، عدم کارکرد تخمدان‌ها را جبران می‌نمود و مادر جانشین به زنانی که به جهت فقدان توانایی نگه‌داری جنین، قادر به فرزندآوری نبودند، کمک می‌نمود تا فرزند داشته باشند. با وجود این، مکانیسم و فرآیند اساسی زاد و ولد، بارداری و تولد فرزند را تحت تأثیر قرار نداده بود. اما شبیه‌سازی در فرآیند اساسی زاد و ولد دخالت نمود و ترکیب اسپرم و تخمک در حالت عادی و شکل‌گیری یک زندگی جدید را منسوخ نمود و تخمک را تبدیل به یک ابزار انگلی برای حمل DNA والد یا صاحب سلول نمود. شبیه‌سازی اساساً بکرزایی را جانشین روابط جنسی نمود. یکی از آموزه‌های تورات این است که زن و مرد از یک ریشه وجود یافته‌اند و سپس خداوند پس از آفرینش، آن‌ها را جدا نمود. سپس زن و مرد با هم ازدواج نمودند و با هم منشأ اساسی را برای ایجاد یک کودک به‌وجود آوردند. حال آیا شبیه‌سازی در تعارض با این اعتقاد نیست که خداوند جهان را این‌گونه آفرید که مرد و زن با هم متحد شده و دستور فرزندآوری (سفر آفرینش ۱:۲۸) را انجام دهند تا زندگی جدیدی را با هم وجود آورند؟ (۲۱) علاوه بر این شبیه‌سازی تنها روش درمان نازایی نیست. خاخام‌های یهودی، تلقیح مصنوعی، لقاح خارج از رحم و حتی اهداء تخمک و اسپرم را در بسیاری از موارد مجاز دانسته‌اند زیرا تمامی این روش‌ها برای ایجاد انسانی کامل و بی‌همتا و با استفاده از محتویات ژنتیکی یک زن و یک

به خاطر مردم غیر مسؤول از کارهای مجاز بازداریم. بر همین اساس، اگر شبیه‌سازی انسان به خودی خود مجاز باشد، ما نباید آن را برای مردم خوب و درست-کار به جهت ترس از سوءاستفاده مردم بد و ناهل ممنوع کنیم (۱۹).

۵- وجود مطلق زادآوری بر اساس دستورات تورات: بیش تر زیست‌شناسان یهودی به ویژه سنت‌گرایان آن‌ها، تمامی تکنولوژی‌های نوین باروری را برای انجام اولین دستور تورات یعنی الزام به زاد و ولد مجاز شمرده‌اند. جواز این امر، تمام تکنولوژی‌های باروری از AIH تا شبیه‌سازی انسان را در برمی‌گیرد البته به شرط آن‌که در شبیه‌سازی، استانداردهای لازم در مورد جنین و مادرش رعایت شود (۱۷). بعضی از خاخام‌های یهودی نیز معتقدند در جایی که دیگر روش‌های کمکی تولیدمثل پاسخ نمی‌دهد، باید از شبیه‌سازی استفاده نمود. از سوی دیگر، شبیه‌سازی بسیاری از مسائل و مشکلات روش‌های دیگر باروری مانند رحم اجاره‌ای، لقاح خارج رحمی و تلقیح مصنوعی را ندارد، زیرا همگی این روش‌ها، از دیدگاه هلاخایی مسائل و مشکلات خاصی را به وجود آورده‌اند. این در حالی است که دین یهود، تمامی روش‌های کمکی تولیدمثل را به شرط استفاده در درمان ناباروری و انجام تکلیف زاد و ولد در تورات، واجب (میسوا) (mitzvah) شمرده است (۲۴). تورات در این باره بیان می‌دارد که در روش تولیدمثل جنسی، سه شریک وجود دارد: ۱- خدا ۲- پدر ۳- مادر. این امر به خوبی ارجحیت روش تولیدمثل جنسی را نزد دین یهود نشان می‌دهد و حتی در دنیایی که شبیه‌سازی رخ می‌دهد، هنوز هم بسیاری از انسان‌ها با شراکت این سه عامل به وجود می‌آیند. با وجود این، هیچ مدرک و سندی وجود ندارد که خاخام‌های

شبیه‌سازی انسان را مجاز می‌دانند و دلایل زیر را برای نظر خویش اقامه می‌کنند:

- ۱- عدم وجود دلیل برای حرمت شبیه‌سازی در منابع دینی یهود: دلیل اول برای این نظر، استناد به گفته‌ی یکی از خاخام‌های یهودی به نام اسرائیل لیفشینز (Rabbi Israel Lifshitz) در قرن نوزدهم است: «در مورد هر مسأله‌ای که دلیلی برای حرمت آن نباشند باید بدون هیچ توجیهی، حکم به جواز آن داد.» بر همین اساس، شبیه‌سازی انسان مجاز است تا هنگامی که ما دلیل خاصی برای حرمت آن بیابیم (۱۹، ۱۲)، زیرا تورات به موارد مجاز اشاره ننموده بلکه به نواهی اشاره نموده و بر ترک آن تأکید نموده است (۲۵).
- ۲- تقلید از خداوند در آفرینش حوا: بر اساس سفر آفرینش ۲۲-۲:۲۱، حوا از دنده‌ی آدم بدون وجود هیچ‌گونه رابطه‌ی جنسی آفریده شده است. شاید ما هم بتوانیم از خداوند در شبیه‌سازی انسان تقلید کنیم (۱۹).
- ۳- جواز انجام امور بر اساس روند علمی و طبیعی آن‌ها: خاخام یهودی منجم همئیری (Rabbi Menahem Hameiri) در قرن ۱۴ قانونی را در تفسیر و توضیح خود از تلمود آورد که چنین است: «هر آنچه که با یک روش طبیعی انجام شود دیگر آن را نباید جادوگری (که عملی ممنوع است) دانست، حتی اگر آن‌ها بدانند که چگونه موجود زیبایی را بدون تحقق رابطه‌ی جنسی و بر اساس کتب علمی به وجود آورند.» بنابراین، شبیه‌سازی انسان، در خلال یک روند طبیعی، جایز و مجاز است (۲۵، ۱۹).
- ۴- وجود ضمانت اجرا برای جلوگیری از سوءاستفاده: خاخام یهودی شلمو زلمان آئورباخ (Rabbi Shlomo Zalman Auerbach) در سال ۱۹۵۸ قانونی را وضع کرد که تلقیح مصنوعی با تخمک یا اسپرم بیگانه را در صورت وجود نظارت درمانی برای جلوگیری از حرام‌زادگی مجاز دانسته زیرا ما نباید مردم خوب را

یهود، انسان کامل است و مانند انسان‌های دیگر با او رفتار می‌شود (۲۴).

۸- جواز ایجاد تغییرات سودمند در خلقت: عده‌ای از

خاخام‌های یهودی با رد دلیل (دوم) قائلین به ممنوعیت شبیه‌سازی معتقدند که هر چند که بعضی از جزئیات مربوط به روند انجام این تکنیک‌ها، موقعیت‌هایی را به‌وجود می‌آورد که ممکن است ما آن را با عنوان دخالت در طبیعت در نظر بگیریم ولی بر اساس قوانین دین یهود، ما نه تنها اجازه داریم بلکه حتی ملزم شده‌ایم تا جهان را به هر صورت ممکن برای انسان‌ها بسازیم و کامل کنیم. اعمالی که با هدف توسعه و پیشرفت جهان صورت می‌گیرد، نباید با اصول حاکم الهی در تعارض باشد و اثرات منفی بر فرآیند آفرینش داشته باشد. از سوی دیگر، چنین اعمالی، شراکت مثبت میان خدا و انسان را دربرمی‌گیرد. این عقیده به شکل‌های گوناگون از گذشته تاکنون بیان شده است. البته هرچند ما اجازه داریم که در طبیعت دخالت کنیم ولی چنین مجوزی مشروط به سه شرط است: ۱- عمل حقیقی تکامل جهان نباید همراه با اعمال ممنوع هلاخایی باشد. ۲- این عمل نباید منجر به نتایج تغییرناپذیر و اجتناب‌ناپذیر شود که ممنوعند. ۳- این اعمال باید منفعتی را برای نوع بشر داشته باشد یا حداقل سود آن بیش‌تر از زیانش باشد. بنابر این دیدگاه، جادوگری^۱ و آمیختن گیاهان و حیوانات (کیلیم) ممنوع است. پس از دیدگاه فلسفه‌ی یهود، استفاده از تکنولوژی شبیه‌سازی دخالت ناخواسته در طبیعت نیست. شبیه‌سازی یک عمل طبیعی است و موجوداتی که قبل از این وجود نداشته‌اند، را به‌وجود نیاورده و

یهودی به الزام به این روش تولیدمثل تصریح کرده باشند. آنان فقط اظهار نمودند که روش تولیدمثل جنسی، روش معمول در جهان است (۲۵).

۶- اصل وجوب نجات جان انسان‌ها و درمان بیماری‌ها: دین یهود دارای نظام اخلاقی تکلیف‌مدار است، بنابراین، انجام چنین تکلیفی در صورتی ممکن است که از شبیه‌سازی انسان به‌عنوان یک روش درمانی برای درمان بیماری‌های ژنتیکی مانند ناباروری که افراد از آن رنج می‌برند، حمایت شود (۱۵) زیرا تمامی قوانین دین یهود می‌تواند برای نجات جان انسان‌ها زیرپا گذاشته شود. بنابراین، حتی اگر شبیه‌سازی انسان ممنوع باشد، می‌توان آن را برای نجات جان یک بیمار مجاز دانست. خاخام‌های شاخه‌های مختلف دین یهود، تمام درمان‌های متصور برای ناباروری را پذیرفته‌اند (۲۲).

۷- مطابقت مفهوم انسان حاصل از فرآیند شبیه‌سازی با مفهوم انسان حقیقی در دین یهود: عده‌ای از خاخام‌های یهودی با رد دلیل (هشتم) قائلین به ممنوعیت شبیه‌سازی، ضمن بررسی معیارهای انسانیت و برشمردن آن‌ها مانند ۱- زاده شدن از انسان، ۲- قوه‌ی تشخیص خوب از بد، ۳- توانایی به‌وجود آوردن انسان دیگر، معتقدند که شاید انسان شبیه‌سازی شده از منبعی نامعمول به‌وجود می‌آید اما می‌تواند در رحم مادری پرورش یابد و متولد شود و هم‌چنین وی می‌تواند ویژگی‌های انسانی و قضاوت اخلاقی را دارا باشد و با انسان‌های دیگر ازدواج نماید. بنابراین، انسان شبیه‌سازی شده، انسان است. هم‌چنین معتقدند که اگر انسانی از رحم مصنوعی متولد شود بازهم انسان است زیرا وی دو معیار دیگر را برای انسان بودن، داراست. هم‌چنین آدم و حوا نیز انسان خوانده شدند هر چند که از رحم مادرشان متولد نشدند (۲۶). بنابراین، انسانی که در خلال فرآیند شبیه‌سازی به‌وجود می‌آید و در رحم مادرش پرورش می‌یابد و متولد می‌شود، در دین

۱- در عهد عتیق، جادو و جادوگری مورد نکوهش واقع شده است (لاویان ۶:۲۰ و تثنیه ۱۸:۲۲) و از جادوگری به‌عنوان کاری پلید، ناپاک و برابر با زنا نام برده شده است. با این حال در عهد عتیق نشانه‌هایی دال بر پذیرش و تأیید جادوگری به‌عنوان وسیله‌ای مشروع یافت می‌شود (۴۸).

آفرینش می‌تواند سرآغاز تغییر در دیدگاه ما نسبت به خدا به‌عنوان فرمانروای جهان گردد. اگر خدا را به‌عنوان آفریننده‌ی زندگی بشر بدانیم، دیگر پذیرش حاکمیت خدا بر انسان، بسیار آسان خواهد بود. همان‌طور که مالکیت هنرمند را بر کارش و تسلط والدین بر فرزندان‌شان را می‌پذیریم. اما اگر ما خود را به‌عنوان آفریدگار خودکار بدانیم، آیا خواهیم توانست که خدا را هنوز هم فرمانروای مطلق جهان بدانیم؟ اگر دیدگاه ما این باشد که خداوند قدرت بیرونی‌ای است که اطاعت او بر ما لازم است، پس تبعیت از این نگاه، به‌عنوان تمرین مسؤلیت‌مدارانه خط و خطوط الهی در درون ما است. شاید در نگاه اول، این دیدگاه متکبرانه‌ای به‌نظر رسد ولی چنین اعتقادی درست نیست. شناسایی چنین مسؤلیت‌هایی که با قدرت همراه است و پذیرش این مسؤلیت‌ها می‌تواند درک عمیقی از خود، خدا و حاکمیتش را در ما شکل دهد (۲۰).

نتیجه‌گیری

عالمان یهودی در زمینه‌ی شبیه‌سازی درمانی سه دیدگاه متفاوت و خوب، حرمت و جواز را اختیار نموده‌اند. در حالی که در شبیه‌سازی مولد، گروهی از آنان با ارائه‌ی دلایلی از جمله اختلال در نظام خانواده، نقش‌ها و وظایف آن، تعارض شبیه‌سازی با لزوم نیاز به تنوع بیولوژیکی میان انواع بشر، حرمت بازی نمودن نقش خدا، حرمت مداخله‌ی بیش از اندازه در روند طبیعی زاد و ولد، خطر خودپرستی و کالا و محصول شدن انسان، شبیه‌سازی انسان را ممنوع دانسته‌اند. اما عده‌ای دیگر از شاخام‌های یهودی، شبیه‌سازی انسان را مجاز می‌دانند و دلایل زیر را برای نظر خویش اقامه می‌کنند: عدم وجود دلیل بر حرمت شبیه‌سازی در منابع دینی یهود، تقلید از خدا در شبیه‌سازی آدم و حوا، استفاده از شبیه‌سازی به‌عنوان روش درمان برای زوجین نابارور و عدم تصریح قوانین یهود به الزام به روش تولیدمثل جنسی.

نمی‌تواند تحت عنوان جادوگری و سحر یا آمیختن گیاهان و حیوانات نیز آورده شود. بر همین اساس، هیچ تفاوتی میان به‌کارگیری شبیه‌سازی انسان و استفاده از آنتی‌بیوتیک‌ها برای کشتار باکتری‌های موجب بیماری نیست. البته تا جایی که این اعمال، دخالت در کار خداوند نباشند (۲۵).

۹- لزوم استمرار خلقت خداوند در قالب تغییرات انسانی در خلقت: اما عده‌ای دیگر با رد دلیل (چهارم) فائیلین به ممنوعیت شبیه‌سازی انسان معتقدند که تفسیر دیگری از آیات فوق‌الذکر نیز می‌توان ارائه نمود. بر اساس تفسیر یکی از مفسران قرون وسطا، مفاهیم این آیات می‌توانند به گونه‌ای دیگر بازگو شوند: به‌جای آن که آفرینش را یک عمل یک‌باره و کامل با مشخصات ویژه که به خواست خداوند منوط باشد، بدانیم؛ باید آفرینش را عملی شامل مراحل مختلف و ممتد دانست. بر این اساس، معجزه‌ی آفرینش محدود به آفرینش اولیه‌ی خداوند در شش روز نمی‌شود، بلکه شامل تمامی مراحل هدایت و نظم‌دهی جهان توسط خداوند هم می‌شود. عهد عتیق دائماً بر این موضوع که خداوند چیزهای خوب یا خیلی خوب را آفریده، تأکید می‌کند. به بیانی دیگر، خداوند هر آنچه پیش از این وجود داشته را توسعه داده است. سنت‌های دینی ما، حضرت ابراهیم را هنگامی که وجدان و ایمان خود را در مباحثاتش در مورد تقدیر و سرنوشت افراد فاسد و گمراه با خداوند امتحان می‌نمود، می‌ستایند. شاید ما هم هنگامی که قدرت‌های علمی خود را برای رسیدن به اهداف خوب امتحان می‌کنیم، مورد ستایش واقع شویم. سنت‌های یهود به ما اجازه می‌دهند و حتی بر ما واجب می‌کنند که مردم را از بیماری‌های طبیعی‌شان به‌وسیله‌ی ابزارهای پزشکی که زاده نبوغ بشرند، نجات دهیم. یهودیان به پرستش خدا خوانده شده‌اند نه طبیعت (۲۰). بنابراین، تغییر در درک ما از خداوند از خالق لحظه‌ی اول آفرینش به یک منبع ساری قدرت

تشکر و قدردانی

بر خود لازم می‌دانیم از زحمات سرکار خانم دکتر لیلا هوشنگی، مدیر گروه ادیان و عرفان دانشگاه الزهراء در راستای تدوین این مقاله کمال تشکر و قدردانی را داشته باشیم.

منابع

- ۱- نورمحمدی غ. شبیه‌سازی انسان، بیم‌ها و امیدها، چاپ اول. قم: معارف؛ ۱۳۸۴، ص ۴۱.
- ۲- محمدی ع. شبیه‌سازی انسان: ملاحظات علمی، اخلاقی، حقوقی، و فقهی، چاپ اول. تهران: معارف؛ ۱۳۸۷، ص ۲۵.
- ۳- بیرجندی پ، کبیری ق، میرحسینی الف، نوروزی خیابانی م. فرهنگ دانشگاهی رهنما، چاپ اول. تهران: رهنما؛ ۱۳۷۸، جلد اول، ص ۴۹۱.
- ۴- ناظمی ع، هاشمی م، شریفی ش. شبیه‌سازی انسانی، چاپ اول. تهران: آبیژ؛ ۱۳۸۵، ص ۳-۴.
- ۵- آنترمن آ. باورها و آیین‌های یهودی، چاپ اول. ترجمه‌ی فرزین ر. قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب؛ ۱۳۸۵، ص ۱۷.
- ۶- المسیری ع. دایره المعارف یهود، یهودیت و صهیونیسم، چاپ اول. تهران: دبیرخانه کنفرانس بین المللی حمایت از انتفاضه فلسطین؛ ۱۳۸۳، جلد پنجم، ص ۳-۸۲.
- ۷- سلیمانی اردستانی ع. یهودیت، چاپ اول. قم: آیات عشق؛ ۱۳۸۲، ص ۱۸۵-۱۷۴.
- ۸- آبایی آ، حکاکیان س، حمامی لاله‌زاری ی، ستاره شناس. فرهنگ و بینش یهودیان، سال دوم دبیرستان، چاپ چهارم. تهران: انجمن کلیمیان؛ ۱۳۸۲، ص ۲۱-۱۴.
- ۹- هوشنگی ل. تلمود، درباره یهود، بنی اسرائیل، تورات و تلمود، چاپ اول. تهران: کتاب مرجع؛ ۱۳۸۶، ص ۵۷.
- ۱۰- سلیمانی ح. عدالت کیفری در آیین یهود (مجموعه مقالات)، چاپ اول. قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب؛ ۱۳۸۴، ص ۴۶۳.
- 11- Broyde MJ. Cloning people and Jewish law: a preliminary analysis. J Halacha Contemporary Society 1997; 34: 27-65.
- 12- Katz L, Staff B. No halachic prohibition:

- چاپ دوم. تهران: سمت؛ ۱۳۸۴، ص ۷۵.
- 19- Golinkin D. Cloning in Jewish law. <http://www.schechter.edu/insight/Israel.aspx?ID=60> (accessed in 2009)
  - 20- Anonymous. Does Judaism allow human cloning? http://www.mishkantorah.org/parasha/5763/judaism_and_cloning.pdf (accessed in 2009)
  - 21- Eisenberg D. The ethics of cloning. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/clone.html> (accessed in 2006)
  - 22- Block BH. Stem cells, cloning, and Judaism. http://www.beth-elsa.org/be_s0914a.htm (accessed in 2009)
  - 23- Samber S. The cloning debate. http://www.myjewishlearning.com/beliefs/Issues/Bioethics/Genetic_Issues/Gene_The_rapy_and_Engineering/Cloning_Debate.shtml (accessed in 2009)
  - 24- Broyde MJ. In Judaism, playing God is good. http://www.yutorah.org/lectures/lecture.cfm/736059/Rabbi_Michael_Broyde/In_Judaism_Playing_God_is_Good (accessed in 2009)
  - 25- Steinberg A, Loike, JD. Human cloning: scientific, ethical and Jewish perspectives. *Assia Jew Med Ethics* 1998; 3 (2): 11-9.
  - 26- Wahrman MZ. A Jewish view on human cloning.
  - 27- <http://www.wahrman.org/MIRY414.htm> (accessed in 2009)
- human cloning could benefit all of mankind, rabbi asserts. <http://www.jweekly.com/article/full/7632/no-halachic-prohibition-human-cloning-could-benefit-all-of-mankind-rabbi-as/> (accessed in 2011)
- 13- Anonymous. Cloning Research, Jewish Tradition & Public Policy; A Joint Statement by the Union of Orthodox Jewish Congregations of America and the Rabbinical Council of America. <http://www.ou.org/public/Publib/cloninglet.htm> (accessed in 2011)
  - 14- Sullivan B. Religions reveal little consensus on cloning. http://www.msnbc.msn.com/id/3076930/ns/health-special_reports/ (accessed in 2011)
  - 15- Campbell CS. Religious perspectives on human cloning. <http://bioethics.georgetown.edu/nbac/pubs/cloning2/cc4.pdf> (accessed in 2011)
  - 16- Berkofsky J. Jewish Telegraphic Agency. Jewish law may not ban cloning, but it's still not kosher. <http://www.jweekly.com/article/full/19154/jewish-law-may-not-ban-cloning-but-it-s-still-not-kosher/> (accessed in 2011)
  - 17- Sherwin BL. Biomedical issue: a Jewish perspective. <http://www.jcrelations.net/en/?item=2599> (accessed in 2011)

۱۸- صادقی م. همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، اخلاق زیستی (بیواتیک) از منظر حقوقی، فلسفی و علمی،